

Adam Szymanowicz

Naczelna Komenda Organizacji Harcerskiej na Warmię i Mazury (1920 rok)

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 253-259

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Adam Szymanowicz

Naczelna Komenda Organizacji Harcerskiej na Warmię i Mazury (1920 rok)

Stosunkowo mało znana działalność Naczelnej Komendy Organizacji Harcerskiej na Warmię i Mazury (dalej: NKOH WM) związana była przede wszystkim z prowadzonymi przez stronę polską przygotowaniem do plebiscytów na Warmii, Mazurach i Powiślu w 1920 r. oraz z wspierającymi te działania Oddziałem II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego (polskim wywiadem wojskowym) oraz Naczelną Komendą Straży Mazurskiej (dalej: NKSM). Najobszerniejszym opracowaniem dotyczącym NKOH WM jest artykuł Andrzeja Gąsiorowskiego, zamieszczony w 1973 r. w *Komunikatach Mazursko-Warmińskich*¹; pisał o niej także Henryk Kapiszewski w pracy dotyczącej harcerstwa polskiego w Niemczech². O NKOH WM wspominają również Wojciech Wrześniński³, Piotr Bystrzycki⁴ i Piotr Stawecki⁵.

Bardzo aktywną rolę w przygotowaniach do plebiscytów na Warmii, Mazurach i Powiślu w 1920 r. odegrał Oddział II Sztabu. W styczniu 1920 r. w ramach Oddziału II Sztabu powstał Wydział Plebiscytowy Warmii i Mazur, którego kierownikiem został por. Jan Gołębiowski (ps. „Kraft”)⁶. Zadania Wydziału Plebiscytowego zostały określone w sposób następujący:

„1. Normowanie współudziału wojska i władz wojskowych w akcji plebiscytowej. Łączność z ogólnym kierownictwem spraw plebiscytowych.

2. Zwalnianie osób wojskowych pochodzących z terenów plebiscytowych. Tworzenie obozów koncentracyjnych dla zwolnionych i prowadzenie prac przygotowawczych.

3. Tworzenie milicji na terenach plebiscytowych. Opracowywanie instrukcji specjalnych dla oddziałów wojskowych na tych terenach.

4. Ułatwianie technicznej organizacji aparatu plebiscytowego. Zbieranie i podawanie do wiadomości i wyzyskanie ogólnemu kierownictwu informacji związanych z pracami plebiscytowymi”⁷.

Pod koniec grudnia 1919 r. Oddział II Sztabu, dzięki uzyskanym kredytom i z pomocą pewnej niewielkiej grupy żołnierzy, rozpoczął prace organizacyjne w celu utworzenia Straży Mazurskiej. Straż była jedyną polską organizacją militarną działającą na terenach plebiscytowych Prus

1 A. Gąsiorowski, *Harcerstwo polskie na Warmii w latach 1920 – 1939*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (dalej: KMW), 1973, nr 4, ss. 366–371.

2 H. Kapiszewski, *Związek Harcerstwa Polskiego w Niemczech*, Warszawa 1969, ss. 19–20.

3 W. Wrześniński, *Plebiscyty na Warmii, Mazurach i Powiślu*, Olsztyn 1974, ss. 248–249.

4 P. Bystrzycki, *Działdowszczyzna w latach II Rzeczypospolitej. Życie społeczno-polityczne*, Olsztyn 1997, ss. 30–31.

5 P. Stawecki, *Stanowisko polskich władz wojskowych wobec plebiscytu na Warmii i Mazurach*, KMW, 1968, nr 3, s. 452.

6 Ibidem, s. 454.

7 Centralne Archiwum Wojskowe, Oddział II Sztabu Głównego Ministerstwa Spraw Wojskowych, Biuro Plebiscytowe Warmia i Mazury (dalej: CAW, O II, BP W i M), sygn. I.300.76.8, Organizacja Oddziału II Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych.

Wschodnich⁸. Jej komendantem naczelnym został, urodzony w Butrynach k. Olsztyna, ppor. Jan Niemierski⁹.

Naczelna Komenda Straży Mazurskiej posiadała własne biura w Działdowie i Olsztynie¹⁰. Składała się z trzech oddziałów: organizacyjnego, informacyjnego (wywiadowczego) i prasowo-politycznego. Działała niezależnie od Warmińskiego i Mazurskiego Komitetów Plebiscytowych, z którymi jednak ściśle współpracowała. W całokształcie swej pracy podlegała bezpośrednio Oddziałowi II Sztabu (Wydziałowi Plebiscytowemu)¹¹.

Straż Mazurska, oprócz organizowania typowo propagandowej pracy plebiscytowej, dążyła do stworzenia na terenach Warmii, Mazur i Powiśla ściśle zakonspirowanych, kamrych struktur polskich, brała udział w ochronie polskich wieców, a także starała się wciągnąć w sferę swych wpływów związki sportowe, gimnastyczne itp., na które oddziaływała w duchu polskości; przyczyniała się także do powstawania nowych kół¹².

Najbardziej zakonspirowanym oddziałem NKSM był Oddział II – wywiadowczy. Prowadził działania na terenie całych Prus Wschodnich, ze szczególnym uwzględnieniem terenów oraz spraw związanych z plebiscytem.

Oddział II posiadał agentów i informatorów w niemieckich jednostkach wojskowych, organizacjach paramilitarnych, partiach politycznych, a także w alianckiej Komisji Międzysojusznicej. Zbierał informacje nie tylko o niemieckich przygotowaniach wojskowych na pograniczu, transportach broni i amunicji itp., lecz także o stosunkach panujących w Komisji Międzysojusznicej i w niemieckich organizacjach oraz komitetach plebiscytowych. Z tych ostatnich informacji korzystały również polskie komitety plebiscytowe¹³.

Jednym z przejawów działalności NKSM było powołanie Naczelnej Komendy Organizacji Harcerskiej na Warmię i Mazury na podstawie rozporządzenia Ministerstwa Spraw Wojskowych Oddziału II Sztabu z 15 VI 1920 r. Na jej kierownika i komendanta został wyznaczony i oddelegowany, z ramienia Oddziału II Sztabu, ppor. Adam Ciołkosz z 55. pułku piechoty (w pracach NKOH WM występował pod pseudonimem „Mrok”).

Siedzibą nowo powstałej organizacji harcerskiej zostało Działdowo, leżące w niewielkiej odległości od terenu plebiscytowego. Biuro NKOH WM mieściło się w budynku koszar wojskowych i urzędowało pod nazwą Harcerskiego Biura Informacyjnego na Warmię i Mazury (HBI WM)¹⁴.

Prace NKOH WM finansowało przede wszystkim Ministerstwo Skarbu poprzez Oddział II Sztabu¹⁵, a jej komendant naczelnny wysyłał meldunki tygodniowe z przebiegu działalności do por. Jana Gołębiowskiego – kierownika Wydziału Plebiscytowego Oddziału II Sztabu.

Prace rozpoczęto przy pomocy zgłaszających się ochotniczo instruktorów harcerskich. Z powodu ich niewielkiej liczby zdecydowano się wysyłać instruktorów przede wszystkim do większych skupisk ludności polskiej, gdzie organizowano pierwsze drużyny harcerskie, a następnie z ich po-

---

8 Ibidem, sygn. I 300.76.438, Raport ppor. Stanisława Zakrzewskiego z 23 IV 1920 r., Stan spraw na Warmii i Mazowszu Pruskim.

9 Ibidem, sygn. I 300.76.456, Wykaz personelu Straży Mazurskiej z 10 V 1920 r.

10 Ibidem, sygn. I 300.76.472, Etat NKSM na Warmię i Mazury.

11 Ibidem, sygn. I 300.76.438, Raport ppor. Stanisława Zakrzewskiego z 23 IV 1920 r., Stan spraw na Warmii i Mazowszu Pruskim.

12 Ibidem.

13 Ibidem, sygn. I 300.76.445, Sprawozdanie ppor. Stanisława Zakrzewskiego z działalności Oddziału II NKSM. NKSM posiadała agentów m.in. w centrali Heimatdienstu w Olsztynie, w olsztyńskim magistracie, wśród niemieckich niezależnych socjalistów, w brytyjskim biurze paszportowym w Królewcu i wiele innych.

14 Ibidem, sygn. I 300.76.467, Raport z całokształtu pracy NKOH WM z 28 X 1920 r.

15 Ibidem, Pismo Adama Ciołkosza do Krafta z 29 VII 1920 r.

mocą starano się rozszerzać działalność na tereny mniej dostępne (przede wszystkim o mniejszym odsetku ludności polskiej). Działalność harcerską prowadzono w trzech kierunkach: propagandowym, organizacyjnym i programowym. Dzięki temu już w pierwszych dniach lipca 1920 r. powstały stosunkowo liczne drużyny w powiatach kwidzyńskim i sztumskim. Ich kierownikami – zastępowymi zostawali miejscowi chłopcy.

Harcerzem mógł zostać „każdy chłopiec Polak – chrześcijanin w wieku od lat 11–18”, ale i młodszy (w wieku 8–10 lat), tworzyli oni oddziały przygotowawcze tzw. zuchów. Drużyny harcerskie obejmowały „młodzież wszystkich stanów i zawodów”¹⁶.

Kontakt z nowo powstałymi drużynami utrzymywano przy pomocy instruktorów. Byli to najczęściej zdemobilizowani żołnierze oddelegowani do pracy harcerskiej przez Oddział II Sztabu lub instruktorzy przysłani z głębi kraju przez Związek Harcerstwa Polskiego. Nie jest znana liczba instruktorów harcerskich oddelegowanych do pracy w NKOH WM przez Oddział II. Wiadomo natomiast, że ZHP przysłał na początku lipca 1920 r. dziewięciu druhów, którzy pracowali w Kwidzynie, Olsztynie, Działdowie oraz Lubawie¹⁷. Odwiedzali oni młodzież w większych ośrodkach harcerskich co najmniej raz w tygodniu, prowadząc wykłady, zabawy, musztry i omawiając program pracy na najbliższą przyszłość¹⁸.

Najliczniejsze i najlepiej zorganizowane drużyny NKOH WM znajdowały się w Sztumie, Sztumskiej Wsi, Sztumskim Polu, Tychnowach, Janowie, Lignowach, Pastwie, Gardei, Olsztynie i Malborku. Również w innych mniejszych miejscowościach powstało wiele luźnych zastępów, z którymi kontakty były bardzo utrudnione z powodu niedostatecznej liczby instruktorów harcerskich i braku środków transportu. Przesyłano tam jednak fachowe podręczniki harcerskie¹⁹.

Sprawą rozwoju harcerstwa w Prusach Wschodnich zainteresowało się Naczelnictwo Związku Harcerstwa Polskiego w Warszawie, które 22 VI 1920 r. podjęło uchwałę o powołaniu do życia własnego Wydziału Plebiscytowego. Kierowanie Wydziałem powierzono Stanisławowi Rudnickiemu. Wszystkie drużyny podległe dotychczas władzom wojskowym również podporządkowano Wydziałowi Plebiscytowemu Związku Harcerstwa Polskiego. Nazwa i kierownictwo pozostały bez zmian. Władze wojskowe uzyskały tym samym znaczną pomoc ze strony ZHP w dalszym rozwoju drużyn harcerskich. Chodziło tu nie tylko o przysyłanie wykwalifikowanych instruktorów, ale również o dostarczanie fachowych podręczników²⁰.

Przedstawicielką NKOH WM przy alianckiej Komisji Międzysojusznicej była Julia Klimaszewska. Jej zadaniem było nie tylko reprezentowanie interesów rozwijającego się harcerstwa, ale także zdobywanie informacji wywiadowczych²¹.

Kierownictwo NKOH WM usiłowało prowadzić ścisłą ewidencję swoich harcerzy. Okazało się to jednak bardzo trudne, gdyż zastępowi, wywodzący się spośród miejscowych, podawali jedynie stan liczebny swoich zastępów – bez nazwisk. Obawiano się, że listy imienne mogłyby zostać przechwycone przez Niemców, co pociągnęłoby za sobą represje²².

16 *Harcerstwo na Warmii*, Gazeta Olsztyńska, 1920 z 8 VII.

17 CAW, O II, BP WM, Pismo NKOH WM do Wydziału Plebiscytowego ZHP w Warszawie z 29 VII 1920 r. Byli to (w piśmie nie podano imion): Szalkiewicz, Strzemboś, Hiszpański, Heinrich, Starczewski, Dźbikowski, Biszanik oraz dwóch nieznanych z nazwiska druhów ze Skierniewic.

18 *Ibidem*, sygn. I 300.76.467, Raport z całokształtu pracy NKOH WM z 28 X 1920 r.

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*, Pisma Naczelnictwa ZHP do Adama Ciołkosza 25 VI 1920 i 28 VI 1920 r.

21 *Ibidem*, Raport z całokształtu działalności NKOH WM z 21 VII 1920 r.; *ibidem*, Do pani Julii Klim[aszewskiej] w Kw[idzynie]. Pismo z 31 VII 1920 r.

22 *Ibidem*, Raport z całokształtu pracy NKOH WM z 28 X 1920 r.

NKOH WM ogromną uwagę zwracała na sprawy związane z agitacją, zwłaszcza w okresie przedplebiscytowym. Duży nacisk kładziono na organizację wieców, na których instruktorzy NKOH nawoływali młodzież polską do organizowania się w drużynach ZHP i do głosowania w plebiscycie na Polskę, rozpowszechniali przy tym broszurki, książki oraz odezwy harcerskie. Zakupiono i rozdano na terenach plebiscytowych m.in. dwieście sztuk lilijek, pięć rogatywek harcerskich, tysiąc wydrukowanych egzemplarzy praw harcerskich, około dwustu podręczników harcerskich, książek i czasopism oraz wiele innych drobnych odznak otrzymanych od instytucji plebiscytowych²³.

Kierownictwo NKOH WM dużą wagę przywiązywało do bezpłatnego przekazywania mundurów i akcesoriów harcerskich, gdyż (jak pisał w jednym z listów Adam Ciołkosz) „obdarzenie chłopców polskich na terenach plebiscytowych – wobec znanego materializmu, jaki tam panuje – może mieć doniosłe głębsze znaczenie”²⁴. W okresie przed plebiscytem odbyły się wiece harcerskie m.in. w: Kwidzynie (7 lipca), Janowie (6 lipca), Sztumie (8 lipca), Sztumskiej Wsi (9 lipca), Sztumskim Polu (10 lipca), Tychnowach (10 lipca), Gardeji (10 lipca), Olsztynie (2 lipca).

Wydano dwie bogato ilustrowane odezwy: jedną adresowaną do Mazurów – drukowaną czcionką gotycką i w gwarze mazurskiej (10 tys. egzemplarzy); drugą przeznaczoną na Warmię i powiaty nadwiślańskie (5 tys. egzemplarzy).

Nawiązano współpracę z wieloma lokalnymi czasopismami, zwłaszcza z terenów plebiscytowych, takimi jak: „Gazeta Olsztyńska”, „Gazeta Polska” w Kwidzynie, „Mazur” w Szczytnie, które zamieściły kilka artykułów informacyjnych o tematyce harcerskiej oraz odezwy do młodzieży w sprawie samodzielnego tworzenia drużyn i zastępów harcerskich na Warmii i Mazurach. W „Gazecie Polskiej” stale zamieszczano dział „Harcercz Polski”, do którego NKOH dostarczała artykuły i materiał ilustracyjny²⁵. Materiały nadsyłane przez NKOH drukowały także „Głos Lubawski” oraz „Gazeta Działdowska”. W numerach z 10 VII 1920 r. tych dzienników zamieszczono obszernie artykuły pod tytułem „Co to są harcerze?” Na początku przedstawiono w nich genezę powstania słowa „harcercz” i ruchu harcerskiego: „Przed wiekami, rycerze odziani w żelazne zbroje jeździli po świecie, broniąc ubogich, sierót i wdów pokrzywdzonych i uciśnionych.

Kiedy zaś ich kraj prowadził wojnę z nieprzyjacielem, walczyli mężnie za wiarę, Ojczyznę i jej obywateli. Miała takich rycerzy Polska, Francja i inne kraje, gdzie panował ład i porządek. Niemcy z natury chciwi cudzego mienia, mieli jeno Raubritterów²⁶ i krzyżaków, co żyli z krwi i potu Mazurów. Toteż pobił ich na głowę polski król Jagiełło, z swoimi rycerzami, na naszej mazurskiej ziemi pod Grunwaldem w roku 1410, za krzywdę i niedolę mazurskiego narodu; pomagali w tem królowi Jagielle nasi Mazurzy spod Ełku. Najdzielniejsi zaś spośród tych rycerzy wyjeżdżali przed walną bitwą przed wszystkich innych aby w pojedynczej walce ścierać się z wrogiem, nazywano ich harcerzami.

Takich rycerzy nie ma już na świecie, bo wojny inaczej się dzisiaj prowadzi. Ale są teraz chłopcy, którzy postanowili sobie, że tak jak dawni rycerze będą służyli wierze i Ojczyźnie swojej, i że będą wszystkim bliźnim pomagać zawsze i wszędzie. Złączyli się oni w jeden związek i nazwali harcerzami”.

W dalszej części artykuły zawierały informacje o początkach ruchu harcerskiego w Anglii, jego rozprzestrzenieniu się na całym świecie oraz złośliwą uwagę pod adresem harcerstwa niemieckie-

---

23 Ibidem.

24 Ibidem, Pismo Adama Ciołkosza do Wydziału Skarbowego ZHP z 30 VII 1920 r.

25 Ibidem, Raport z całokształtu pracy NKOH WM z 28 X 1920 r.

26 Z jęz. niem. średniowieczny rycerz rozbójnik.

go: „Miel ich [harcerzy – A.S.] i Niemcy, ale ich »Pfadfinderbund«²⁷ był tylko nieudolnym naśladownictwem harcerstwa i był do niego tak podobny, jak niegdyś »Raubritterzy« do prawych rycerzy”. Przedstawiono także wszechstronną edukację harcerzy, „którzy muszą być gotowi na wszelkie okoliczności życia” oraz organizację drużyn i zastępów. Na koniec zachęcano młodzież do samodzielnego tworzenia własnych zastępów: „Zastęp harcerski utworzyć może każdy młody chłopiec lub dziewczyna. Potrzeba do tego tylko trochę samodzielności i energii. My wam zaraz pomożemy, przyślemy instruktora, książki, podręczniki itd. Piszcie do nas pod adresem: Komenda Naczelna »Organizacji Harcerskiej na Mazurach i Warmji« w Działdowie, koszary (budynek familijny, II. p.)”²⁸.

W przededniu bitwy warszawskiej NKOH wzywała swych podkomendnych – m.in. na łamach prasowych – do wypełnienia obowiązku wobec ojczyzny: „Harcerze i Harcerki! Wstępując do Związku przyrzekliście »mam szczerą wolę całym życiem pełnić służbę Bogu i Ojczyźnie«. Dzisiaj nadszedł czas wypełnić słowa przysięgi”. Wzywano przede wszystkim harcerzy z rocznika 1903 i starszych do ochotniczego wstępowania do armii, młodszych druhowów zaś (w wieku 14–17 lat) do pełnienia pomocniczej służby w garnizonach i do służby ordynansowej²⁹.

Po przegranej plebiscycie (odbył się 11 lipca 1920 r.) represje Niemców wobec ludności polskiej, masowa ucieczka teje na terytorium Polski, a także wyjazd kierowników grup harcerskich i wstępowanie ich do wojska polskiego w dniach nawały bolszewickiej, zniszczyły w znacznej mierze plany pracy zaprojektowane przez „Mroka”. Luźne zastępy harcerskie uległy często zupełnemu rozbięciu. W tych warunkach program dalszej pracy harcerskiej zakładał prowadzenie agitacji przy pomocy harcerzy z byłych terenów plebiscytowych przyznanych Polsce³⁰, konsolidację działalności w powiatach Kwidzyn i Sztum oraz stopniowe, ponowne próby rozszerzania harcerstwa w powiecie olsztyńskim i ostródzkim.

Po plebiscycie, odejściu wojsk Koalicji i ponownym przejęciu pełni władzy przez Niemców na byłych terenach plebiscytowych, władze NKOH WM planowały rozpoczęcie starań o zalegalizowanie działalności związku drużyn harcerskich w państwie niemieckim pod nazwą Towarzystwo Opieki nad Młodzieżą „Skaut” lub ewentualnie jako towarzystwo sportowe. W tym celu próbowano nawiązać kontakt z polską drużyną harcerską z Berlina³¹. W razie wydania przez władze niemieckie decyzji odmownej ppor. Ciołkosz planował przejście NKOH WM do działalności konspiracyjnej³².

Na początku sierpnia 1920 r. najważniejszym przedsięwzięciem NKOH WM stało się zorganizowanie obozu – kursu dla chłopców, przyszłych instruktorów harcerskich, z terenu Prus Wschodnich. Z polecenia „Mroka” jako miejsce na obóz wybrano wieś Polski Cerkyn k. Tucholi, a jego termin ustalono na 10–20 VIII 1920 r. Przewidywano, że w kursie tym uczestniczyć będzie około pięćdziesięciu chłopców z Kwidzyna, Sztumu, Janowa i Tychnowach, a także pewna liczba harcerzy z Torunia. Żywność i niezbędne dla funkcjonowania obozu wyposażenie, na polecenie Oddziału II Sztabu Generalnego, miała zapewnić intendentura Dowództwa Okręgu Generalnego Pomorze z Grudziądza³³.

---

27 Z. jęz. niem. Związek Harcerzy.

28 *Co to są harcerze*, Głos Lubawski, 1920 z 10 VII; *Co to są harcerze*, Gazeta Działdowska, 1920 z 10 VII.

29 *Harcerze i Harcerki!*, Głos Lubawski, 1920 z 24 VII.

30 CAW, O II, BP WM, sygn. I 300.76.467, Instrukcja z 15 IX 1920 r.

31 W Berlinie od 1913 r. istniała polska drużyna harcerska im. Zawiszy Czarnego. Nie natrafiono jednak na żadne ślady współpracy.

32 CAW, O II, BP W i M, sygn. I 300.76.467, Instrukcja z 3 VIII 1920r.; ibidem, Do pani Julii Klim[aszewskiej] w Kw[idzynie], Pismo z 31 VII 1920 r.

33 Ibidem, Raport na czas 1–8 VIII 1920 r.

Czas trwania obozu przypadł na okres najbardziej intensywnych i decydujących zmagani wojny polsko-bolszewickiej. W związku z tym jego organizacja natrafiła na wiele nowych problemów. Ppor. Adam Ciołkosz 1 sierpnia 1920 r. został niespodziewanie powołany na front w charakterze dowódcy posterunku informacyjnego. Nie zdążył uporządkować wielu spraw związanych z kierowaną przez siebie organizacją³⁴. Intendentura wojskowa nie dostarczyła w terminie i w wystarczających ilościach żywności oraz niezbędnego ekwipunku. Z powodu przecięcia przez wojska bolszewickie linii kolejowej Grudziądz – Laskowice na obóz nie mogli dotrzeć harcerze z Torunia. Z kolei grupa trzydziestu chłopców z powiatu sztumskiego została zatrzymana przez władze niemieckie na granicy w Gardei pod zarzutem próby ucieczki do wojska polskiego. Mimo tych wszystkich trudności kurs jednak doszedł do skutku w szczupłej liczbie osiemnastu osób (w tym trzech instruktorów). Komendantem obozu został nowy komendant NKOH WM – Zbysław Ciołkosz, a funkcję oboźnego sprawował J. Szalkiewicz³⁵.

W połowie września 1920 r. NKOH WM przeszła reorganizację. Przede wszystkim przeniosła swoje biuro informacyjne do Gniewu. Od tej pory celem jej działalności stało się tworzenie drużyn harcerskich w najbliższym sąsiedztwie byłego terenu plebiscytowego oraz w miejscowościach, które w wyniku głosowania przypadły Polsce (Janowo, Lignowy itp.), a także (w miarę możliwości) ponowne organizowanie i wzmacnianie drużyn po drugiej stronie granicy, w takich miejscowościach jak Sztum, Kwidzyn, Tychnowo i innych³⁶.

Jednak działalność NKOH WM dobiegała już końca. Z powodu zarówno niemożliwości osiągnięcia poważniejszych sukcesów, jak również likwidacji wszelkich spraw związanych z akcją plebiscytową na terenie Warmii, Mazur i Powiśla, rozkazem szefa Oddziału II Sztabu z 23 października 1920 r. NKOH WM została rozwiązana. Wszystkie sprawy związane z jej likwidacją miały przyjąć Naczelna Komenda Straży na Warmię i Mazury³⁷.

NKOH WM w okresie swej działalności skupiła w swych zastępach i drużynach harcerskich łącznie około 200–250 chłopców. Największe sukcesy odnotowała na Powiślu, znacznie mniejsze na Warmii (wyłącznie na terenie powiatu olsztyńskiego)³⁸. Prawie zupełnie brakuje informacji na temat jej działalności na terenie Mazur. Wiadomo jedynie, że poczyniono próby organizowania drużyn w powiecie ostródzkim³⁹, nie wiadomo jednak z jakim skutkiem. Niewątpliwie na Mazurach wpływy NKOH WM były najmniejsze. Bardzo ważną przeszkodą w rozwinęciu szerszej działalności był brak instruktorów harcerskich. Także ci druhowie, którzy przybyli do Prus Wschodnich z głębi Polski, nie spełniali nieraz najprostszycych wymogów pracy organizacyjnej i nie wywiązywali się w zupełności z polecenia tworzenia drużyn harcerskich⁴⁰. Poza tym zainicjowanie działalności harcerskiej w ramach prac plebiscytowych na niecałe cztery tygodnie przed plebiscytem było akcją spóźnioną. Potrzeby plebiscytowe nie pozwalały na spokojną i systematyczną pracę, wprowadzały do niej wiele elementów improwizacji.

Adam Ciołkosz, wyrażając w późniejszym okresie swoje osobiste poglądy na temat działań plebiscytowych (których częścią – w początkowej fazie – była działalność NKOH WM) wymie-

---

34 Ibidem, Pismo Adama Ciołkosza do Krafta; sygn. I 300. 76. 457; ibidem, Rozkaz generała Rosji w sprawie zorganizowania służby wywiadowczej przez NKS.

35 Ibidem, sygn. I 300.76.467, Raport na czas 1–8 VIII 1920 r.

36 Ibidem, Instrukcja z 15 IX 1920 r.

37 Ibidem, Pismo Oddziału II Sztabu do Naczelnej Komendy Organizacji Harcerskiej na Warmię i Mazury z 23 X 1920 r.

38 Ibidem, Raport z całokształtu pracy NKOH WM z 28 X 1920 r.

39 Ibidem, Instrukcja z 3 VIII 1920 r.

40 Ibidem, Pismo NKOH WM do Wydziału Plebiscytowego ZHP z 19 VII 1920 r.

nił następujące przyczyny niepowodzeń strony polskiej: „Brak ideowego elementu wśród ludności polskiej, zbyt późne rozpoczęcie akcji plebiscytowej, złożyły się na niepowodzenie akcji plebiscytowej. Zasadniczym błędem było jednakowe opanowywanie terenu Warmii i Mazur; dwa te tereny posiadają bowiem odrębną przeszłość dziejową, inny charakter gospodarczy i wyznaniowy. Podczas gdy Warmia wydała mi się poniekąd dojrzała do akcji narodowo-polskiej, Mazury mogłyby być opanowane tylko przez akcję separatystyczną »mazurską« jako tło do znacznie późniejszej akcji za przyłączeniem Mazur do Polski. Mogłoby się to dokonać tylko na przestrzeni szeregu lat. W samej akcji plebiscytowej ujemnie – zwłaszcza wobec braku ideowości wśród ludności terenu – odbiła się wojna polsko-bolszewicka oraz spadek waluty w Polsce, wreszcie pojmowanie Polski jako kraju czysto katolickiego (to ostatnie dotyczy tylko Mazurów)”⁴¹.

Die Hauptkommandantur des Pfadfinderbundes für Ermland und Masuren (1920)

Zusammenfassung

Die Aktivität der Hauptkommandantur des Pfadfinderbundes für Ermland und Masuren knüpfte vor allem an die Vorbereitungsmaßnahmen, die die polnische Seite – darunter ist auch der polnische Geheimdienst und die Hauptkommandantur der Masurischen Wache gemeint – im Jahre 1920 in Anlehnung an kommende Volksabstimmungen im Ermland, Masuren und Weichselgebiet getroffen hatte.

Die Hauptkommandantur des PB konzentrierte ihre Aufmerksamkeit vor allem auf politische Propaganda, besonders vor dem Plebiszit. Die Agitation unter der polnischen Jugend fand hauptsächlich bei den Kundgebungen statt. Die Leiter forderten Jugendliche zur Teilnahme an den Pfadfindergruppen und zur Wahl der polnischen Staatsangehörigkeit auf.

Insgesamt betrug die Zahl der in den Pfadfindergruppen organisierten Jugendlichen ca. 200–250. Der Pfadfinderbund hatte den größten Erfolg im Weichselgebiet zu verzeichnen, einen bescheidenen Erfolg im Ermland. Im Bezug auf das masurische Gebiet fehlen die Angaben.

Übersetzung Magdalena I. Sacha

---

41 Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Zbiory Specjalne, Biuro Byłej Sekcji Plebiscytowej, sygn. OMF 396 (mikrofilm), Kwestionariusz Adama Ciołkosza.